HARBIY TA'LIM JARAYONIDA MUAMMOLI VAZIYATLAR ORQALI KURSANTLARNING MUSTAQIL FIKRLASH QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISH

Ismoilov Alisher
Osiyo xalqaro universiteti Pedagogika yo'nalishi magistranti
https://doi.org/10.5281/zenodo.23953034

Annotatsiya. Ushbu tezisda harbiy oliy ta'lim muassasalarida muammoli vaziyatlardan foydalanish orqali kursantlarning mustaqil fikrlash qobiliyatini shakllantirish masalasi yoritilgan. Muammoli ta'limning nazariy asoslari, harbiy mashg'ulotlarda qo'llaniladigan muammoli vaziyat turlari, ularni tashkil etish bosqichlari hamda samaradorlikni ta'minlovchi pedagogik shart-sharoitlar tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: harbiy ta'lim, kursant, muammoli vaziyat, mustaqil fikrlash, muammoli ta'lim, taktik vazifa, refleksiya, qaror qabul qilish.

Bugungi kunda qurolli kuchlar zimmasidagi vazifalar tobora murakkablashib borar ekan, ofitser kadrlarni tayyorlash tizimiga qo'yilayotgan talablar ham sifat jihatidan yangilanmoqda. Zamonaviy jang maydoni axborot oqimining jadalligi, vaziyatning tez o'zgaruvchanligi va qaror qabul qilish uchun beriladigan vaqtning juda qisqaligi bilan ajralib turadi. Bunday sharoitda kursantga faqat tayyor bilim va nizomiy qoidalarni yetkazish bilan cheklanish yetarli bo'lmaydi: uni kutilmagan holatlarda vaziyatni mustaqil baholay oladigan, muqobil yechimlarni solishtira oladigan va o'z qarori uchun javobgarlikni his etadigan shaxs sifatida tarbiyalash zarur. Mamlakatimiz Mudofaa doktrinasida harbiy xizmatchilarning kasbiy tayyorgarligini zamonaviy talablar darajasiga ko'tarish mudofaa qobiliyatini mustahkamlashning muhim omillaridan biri sifatida e'tirof etilgan[1]. Shuningdek, amaldagi ta'lim to'g'risidagi qonunchilik ham ta'lim sifatini oshirish va ta'lim oluvchilarning shaxsiy salohiyatini ro'yobga chiqarishni ustuvor vazifa qilib belgilaydi[2].

Muammoli ta'lim g'oyasining ilmiy ildizlari amerikalik faylasuf va pedagog J. Dyui qarashlariga borib taqaladi. Olimning fikricha, haqiqiy tafakkur inson muayyan qiyinchilik yoki noaniqlikka duch kelib, undan chiqish yo'lini izlashga majbur bo'lgan paytdan boshlanadi[3]. Keyinchalik I.Ya. Lerner va M.I. Maxmutov tadqiqotlarida muammoli o'qitish yaxlit didaktik tizim sifatida ishlab chiqilib, uning bosqichlari, darajalari va o'qituvchi faoliyatining mazmuni ilmiy jihatdan asoslandi[4]. Psixolog A.M. Matyushkin esa muammoli vaziyatni shaxsning bilishga bo'lgan ehtiyoji bilan uning mavjud bilim va

[1] O'zbekiston Respublikasining Mudofaa doktrinasi. O'zbekiston Respublikasining 2018-yil 9-yanvardagi O'RQ-458-son Qonuni bilan tasdiqlangan // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi: www.lex.uz.

[2] O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni. 2020-yil 23-sentabr, O'RQ-637-son // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi: www.lex.uz.

[3] Dewey J. How We Think. – Boston: D.C. Heath & Co., 1910.

[4] Лернер И.Я. Проблемное обучение. – М.: Знание, 1974; Махмутов М.И. Организация проблемного обучения в школе. – М.: Просвещение, 1977.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

usullari o‘rtasida yuzaga keladigan ziddiyat holati sifatida talqin qilgan[5]. Demak, muammoli vaziyat o‘z-o‘zidan fikrlashni rag‘batlantiruvchi ichki turtki vazifasini bajaradi.

Harbiy ta’lim sharoitida muammoli yondashuvning ahamiyati alohida ekanini ta’kidlash lozim. Chunki bo‘lajak ofitserning kasbiy faoliyati mohiyatan doimiy ravishda muammolarni hal etishdan iborat: bo‘linmani boshqarish, dushman niyatini oldindan anglash, cheklangan resurslarni taqsimlash, shaxsiy tarkibning ruhiy holatini hisobga olish kabi vazifalar tayyor algoritmga hamma vaqt ham sig‘maydi. Kuzatishlarimiz shuni ko‘rsatadiki, harbiy mashg‘ulotlarda qo‘llaniladigan muammoli vaziyatlarni shartli ravishda to‘rt guruhga ajratish mumkin: taktik-operativ (jangovar vaziyatni baholash va qaror qabul qilish), tashkiliy-boshqaruv (bo‘linma faoliyatini rejalashtirish va muvofiqlashtirish), texnik (qurol-yarog‘ va texnika bilan bog‘liq nosozliklarni bartaraf etish) hamda axloqiy-psixologik (xizmat burchi va shaxsiy qadriyatlar to‘qnashgan holatlar).

Muammoli vaziyatlar asosida tashkil etilgan mashg‘ulot odatda bir necha o‘zaro bog‘liq bosqichdan tarkib topadi. Avvalo o‘qituvchi kursantlar uchun dolzarb va real xizmat amaliyotiga yaqin vaziyatni yaratadi hamda undagi ziddiyatni yaqqol namoyon etadi. So‘ngra kursantlar muammoni aniq ifodalaydi, uni hal etish bo‘yicha farazlarni ilgari suradi va ularni mavjud ma’lumotlar asosida tekshiradi. Yakuniy bosqichda tanlangan yechim himoya qilinadi, uning kuchli va zaif tomonlari jamoa bo‘lib muhokama etiladi. Ushbu ketma-ketlik D. Kolb tomonidan taklif etilgan tajribaga asoslangan o‘qitish sikliga — aniq tajriba, mulohaza, umumlashtirish va faol sinovdan o‘tkazish bosqichlariga — mos keladi[6]. Harbiy amaliyotda keng tarqalgan «harakatlardan keyingi tahlil» usuli ham aynan refleksiya bosqichini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Kursantlarning mustaqil fikrlashini rivojlantirishda keys-stadi, rolli va harbiy-taktik o‘yinlar, kompyuter simulyatorlari, «aqliy hujum» hamda bahs-munozara kabi interfaol metodlarning o‘rni katta. Mahalliy pedagogik tadqiqotlarda ham bunday texnologiyalar ta’lim oluvchini bilimning passiv qabul qiluvchisidan faol izlanuvchiga aylantirishi qayd etilgan[7]. Masalan, kichik guruhlarga bir xil taktik vaziyat berilib, har biri o‘z rejasini ishlab chiqqach, rejalar qiyosiy tahlil qilinsa, kursantlar bitta masalaning bir nechta to‘g‘ri yechimi bo‘lishi mumkinligini amalda his etadi. Vaziyat shartlarini mashg‘ulot davomida kutilmaganda o‘zgartirish esa fikrlashning moslashuvchanligini sinovdan o‘tkazishga imkon beradi.

Shu bilan birga, harbiy ta’limda muammoli yondashuvni joriy etishda o‘ziga xos qiyinchiliklar ham uchraydi. Qat’iy intizom va bo‘ysunish tamoyili ba’zan kursantlarda tashabbus ko‘rsatishdan tiyilish odatini shakllantiradi. Shuning uchun o‘qituvchi oldida nozik muvozanatni saqlash vazifasi turadi: buyruq va nizom talablariga so‘zsiz rioya qilish bilan birga, qo‘yilgan vazifa doirasida mustaqil va ijodiy harakat qilishni rag‘batlantirish lozim. Buning uchun mashg‘ulotlarda xato qilishdan qo‘rqmaydigan, fikr erkin bildiriladigan psixologik muhit yaratish, baholash mezonlariga esa faqat yakuniy natijani emas, balki qaror qabul qilish jarayonining mantiqiyligini ham kiritish maqsadga muvofiq.

Xulosa qilib aytganda, muammoli vaziyatlar harbiy ta’lim jarayonida kursantlarning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirishning samarali vositasi hisoblanadi. Ularni tizimli, bosqichma-bosqich va

---

[5] Матюшкин А.М. Проблемные ситуации в мышлении и обучении. – М.: Педагогика, 1972.

[6] Kolb D.A. Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development. – Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1984.

[7] Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardayev A. Ta’limda innovatsion texnologiyalar. – T.: Iste’dod, 2008; Tolipov O‘.Q., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – T.: Fan, 2006.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

real xizmat amaliyoti bilan uzviy bog‘liq holda qo‘llash bo‘lajak ofitserlarda tahliliy tafakkur, tezkor qaror qabul qilish va kasbiy javobgarlik kabi sifatlarni shakllantirishga xizmat qiladi. Kelgusida harbiy oliy ta’lim muassasalari uchun muammoli vaziyatlar banki va ularni baholashning aniq mezonlarini ishlab chiqish dolzarb ilmiy-amaliy vazifa bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining «Ta’lim to‘g‘risida»gi Qonuni. 2020-yil 23-sentabr, O‘RQ-637-son.
2. O‘zbekiston Respublikasining Mudofaa doktrinasi. 2018-yil 9-yanvardagi O‘RQ-458-son Qonuni bilan tasdiqlangan.
3. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardayev A. Ta’limda innovatsion texnologiyalar. – T.: Iste’dod, 2008.
4. Tolipov O‘.Q., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – T.: Fan, 2006.
5. Лернер И.Я. Проблемное обучение. – М.: Знание, 1974.
6. Матюшкин А.М. Проблемные ситуации в мышлении и обучении. – М.: Педагогика, 1972.
7. Махмутов М.И. Организация проблемного обучения в школе. – М.: Просвещение, 1977.
8. Dewey J. How We Think. – Boston: D.C. Heath & Co., 1910.
9. Kolb D.A. Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development. – Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1984.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.